

NHỮNG ĐỨA CON TRONG GIA ĐÌNH

A – MỤC TIÊU BÀI HỌC

Giúp HS :

– Hiểu được hiện thực đau thương, đầy hi sinh gian khổ nhưng rất đỗi anh dũng, kiên cường, bất khuất của nhân dân miền Nam trong những năm chống Mĩ cứu nước. Sự gắn bó sâu nặng giữa tình cảm gia đình và tình yêu nước, tình cách mạng, giữa truyền thống gia đình với truyền thống dân tộc đã tạo nên sức mạnh tinh thần to lớn của con người Việt Nam, dân tộc Việt Nam trong cuộc kháng chiến chống Mĩ.

– Biết trân trọng, yêu thương và cảm phục những con người bình thường mà giàu lòng trung hậu, vô cùng dũng cảm đã đem máu xương để giữ gìn, bảo vệ đất nước.

– Nắm được những đặc sắc về nghệ thuật của thiêng truyện : nghệ thuật trần thuật đặc sắc ; khắc họa tính cách và miêu tả tâm lí sắc sảo ; ngôn ngữ phong phú, góc cạnh, giàu giá trị tạo hình và đậm chất Nam Bộ.

B – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

I – NỘI DUNG

1. Đặc điểm bài học

– Đây là một truyện ngắn xuất sắc thể hiện rất rõ bút pháp, phong cách nghệ thuật của Nguyễn Thi. Để dạy tốt bài này, một mặt cần phải nắm được những nét cơ bản của tư tưởng và phong cách Nguyễn Thi có liên quan đến tác phẩm ; mặt khác, phải trên cơ sở đặc điểm thể loại (truyện ngắn) để khai thác tác phẩm. Đây là một truyện ngắn hay nhưng rất khó giảng để HS thấy được cái hay, sự hấp dẫn của tác phẩm. Nếu không chỉ ra được và phân tích một cách thuyết phục đặc sắc nghệ thuật của tác phẩm thì bài giảng khó thành công.

– *Những đứa con trong gia đình* cũng là một tác phẩm mang đậm tính chất sử thi. Dạy học bài này cần chú ý làm rõ thêm đặc điểm đó của văn học Việt Nam giai đoạn từ 1945 đến 1975.

2. Trọng tâm bài học

- Nhấn mạnh để HS nắm được tư tưởng và phong cách Nguyễn Thi (qua phần *Tiểu dẫn*).
- Phân tích nét đặc sắc trong nghệ thuật trần thuật (nghệ thuật kể chuyện) của Nguyễn Thi ; từ đó, hướng dẫn HS khám phá tác phẩm.
- Hình tượng những con người trong gia đình Việt (nét chung và nét riêng). Qua việc phân tích các nhân vật chú Năm, má Việt, nhất là Chiến và Việt, làm nổi bật chủ đề của tác phẩm.

II – PHƯƠNG PHÁP VÀ TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC DẠY HỌC

1. Phương pháp dạy học

- Nêu vấn đề, đặt câu hỏi để HS thảo luận, sau đó GV tổng kết, nhấn mạnh, khắc sâu thêm.
- Đây là một truyện ngắn khá dài. Không thể để HS đọc hết tác phẩm ở trên lớp. Nhưng khi giảng từng phần, nên chọn những đoạn đặc sắc, kết tinh tư tưởng và nghệ thuật của tác phẩm để HS đọc diễn cảm.

2. Tiến trình tổ chức dạy học

- a) Những nét cơ bản của tư tưởng và phong cách nghệ thuật Nguyễn Thi có liên quan đến tác phẩm

– Hướng dẫn HS đọc kí phần *Tiểu dẫn* trong SGK. Sau đó, nêu câu hỏi : Dựa vào phần *Tiểu dẫn* trong SGK, anh (chị) hãy cho biết những nét cơ bản của tư tưởng và phong cách nghệ thuật Nguyễn Thi.

GV hướng dẫn cho HS trả lời câu hỏi. Sau đó, nhấn mạnh những điểm sau :

– Nguyễn Thi là người miền Bắc nhưng gắn bó sâu sắc với nhân dân Nam Bộ, đã thực sự trở thành nhà văn của người nông dân Nam Bộ trong thời kì chống Mĩ cứu nước.

– Nhân vật tiêu biểu nhất của Nguyễn Thi là những người nông dân Nam Bộ có lòng căm thù giặc sâu sắc, vô cùng gan góc, kiên cường, thuỷ chung son sắt với quê hương và cách mạng.

– Nguyễn Thi là cây bút có năng lực phân tích tâm lí sắc sảo. Ông có khả năng thâm nhập vào đời sống nội tâm của nhân vật, phân tích và diễn tả chính xác những quá trình tâm lí tinh vi của con người.

– Ngôn ngữ Nguyễn Thi phong phú, góc cạnh, giàu giá trị tạo hình và đậm chất Nam Bộ.

b) Nghệ thuật kể chuyện của Nguyễn Thi

GV nêu câu hỏi : Truyện ngắn *Những đứa con trong gia đình* được trân trọng chủ yếu từ điểm nhìn của nhân vật nào ? Nhân vật đó được đặt trong tình huống như thế nào ? Hãy nêu tác dụng của cách trân trọng đó đối với kết cấu truyện và việc khắc họa tính cách các nhân vật.

Đây chính là câu hỏi đã nêu trong SGK. GV cần gợi ý cho HS trả lời, vì đây là câu hỏi rất khó. Sau đó, GV cần nhấn mạnh một số ý, nhất là phải phân tích để làm rõ nét đặc sắc trong nghệ thuật trân trọng của Nguyễn Thi.

– *Những đứa con trong gia đình* được trân trọng chủ yếu qua dòng hồi tưởng miên man đứt nối của nhân vật Việt khi bị trọng thương nằm lại ở chiến trường.

– Cách thức trân trọng như thế đã đem đến cho tác phẩm màu sắc trữ tình đậm đà, tự nhiên, sống động, đồng thời cũng tạo điều kiện cho nhà văn có thể nhập sâu vào thế giới nội tâm của nhân vật để dẫn dắt câu chuyện. Diễn biến của câu chuyện, chính vì thế mà cũng hết sức linh hoạt, không phụ thuộc vào trật tự của thời gian tự nhiên, có thể xáo trộn không gian với thời gian, từ những chi tiết ngẫu nhiên của hiện thực chiến trường mà gợi ra những dòng hồi tưởng, liên tưởng đến quá khứ khi gần khi xa, từ chuyện này sang chuyện khác hết sức tự nhiên của nhân vật.

– GV cần phân tích để làm rõ nét đặc sắc trong nghệ thuật dẫn dắt câu chuyện qua dòng hồi tưởng, liên tưởng của nhân vật Việt. Qua đó, làm cho HS hiểu rõ bút pháp nghiêm ngặt, năng lực phân tích và diễn tả tâm lí sắc sảo, tinh tế của Nguyễn Thi.

SGK đã lược bỏ văn bản đoạn Việt tinh dậy lần thứ hai và lần thứ ba. Tuy nhiên, GV nếu có điều kiện, nên giới thiệu cho HS nắm được những đoạn văn này, qua đó, thấy được nghệ thuật dẫn dắt câu chuyện đi từ điểm nhìn của nhân vật Việt.

Việt tinh dậy lần thứ hai lúc trời “lất phất mưa” (Chú ý : Hai mắt bị thương nên Việt không nhìn thấy gì hết. Mọi cảnh vật xung quanh chỉ được cảm nhận bằng các giác quan khác như xúc giác, thính giác,...). Việt cảm thấy “hơi gió lạnh đang lùa trên má” và nghe thấy tiếng “ếch nhái kêu dậy lên”. Chính cái âm thanh có thực vang lên giữa chiến trường đêm tối mênh mông ấy đã gợi cho Việt nhớ đến những ngày còn ở quê, những đêm như đêm nay hai chị em xách hai cái đèn soi, lóp ngóp

đi bắt ếch, “cười từ lúc đi cho tới lúc về”. Và khi “đổ ếch vào thùng, chú Năm thế nào cũng sang”. Thế là mạch hồi tưởng rất tự nhiên chuyển sang chú Năm, và cũng rất tự nhiên nói đến cuốn gia phả của gia đình mà chú là tác giả. Đến đây, dòng hồi tưởng của Việt đột ngột đứt, vì Việt, một lần nữa lại bị ngắt.

Dòng hồi tưởng tiếp theo của Việt lại bắt đầu khi “Việt choàng dậy” nghe thấy tiếng trực thăng phanh phạch bay tung đòn trên đầu và tiếng súng nổ tung loạt ngắn ở phía xa. Việt nhận ra đã là ban ngày vì người thấy mùi nắng và nghe thấy “tiếng chim cu rùng gù gù đâu đây”. Tiếng chim gợi nhớ chiếc ná thun hồi ở nhà Việt thường xách đi bắn những con cu cổ đeo những chấm xanh đỏ óng ánh như cườm. Thế rồi, chiếc ná thun lại dẫn Việt trở về với những kỉ niệm về người mẹ giàu lòng vị tha, hết lòng vì chồng con, cuộc đời chồng chất những khổ đau uất hận mà vẫn rất đỗi hiên ngang, bất khuất,...

Cứ như thế, dòng hồi tưởng, liên tưởng của Việt cứ đứt rồi lại nối, qua đó mà mở rộng dần đối tượng được miêu tả và mỗi lúc lại càng đi sâu hơn vào đời sống nội tâm của nhân vật, làm hiện lên vừa cụ thể vừa sinh động những gương mặt tiêu biểu của một gia đình từ ông nội, chú và thím Năm, ba và má Việt đến thế hệ trẻ hôm nay như Việt và Chiến.

c) Phân tích nhân vật

Đặc sắc của truyện là đã dựng nên được hình tượng những con người trong một gia đình nông dân Nam Bộ có truyền thống yêu nước, căm thù giặc sâu sắc, thuỷ chung, son sắt với cách mạng. Những con người này có những nét chung thống nhất, thể hiện rõ đặc điểm của nhân vật Nguyễn Thi. Đó là :

- Căm thù giặc sâu sắc.
- Gan góc, dũng cảm, khao khát được chiến đấu giết giặc.
- Giàu tình nghĩa, rất mực thuỷ chung son sắt với quê hương và cách mạng.

Tuy nhiên, trong cái dòng sông truyền thống của gia đình, “mỗi người một khúc”, có nét tính cách riêng, không ai giống ai. Đó chính là điểm nổi bật tài năng của Nguyễn Thi.

Cần phải phân tích cả hệ thống nhân vật để làm rõ nét riêng của từng người.

• *Nhân vật chú Năm*

Trong dòng sông truyền thống gia đình, chú Năm là khúc thượng nguồn, là nơi kết tinh đầy đủ hơn cả truyền thống của gia đình.

– Chú hay kể sự tích gia đình. Chú là tác giả cuốn sổ gia đình ghi chép tội ác của giặc và chiến công của các thành viên trong gia đình.

– Chú Năm là người lao động chất phác nhưng giàu tình cảm. Tâm hồn chú Năm bay bổng, dạt dào cảm xúc khi cất lên tiếng hò. Những lúc đó, chú Năm như đặt cả trái tim mình vào trong câu hò, tiếng hát.

• *Nhân vật má Việt*

Cùng với chú Năm, má Việt cũng là một hiện thân của truyền thống. Đây là một hình tượng người phụ nữ mang đậm những nét tính cách của nhân vật Nguyễn Thị.

– Rất gan góc, căm thù giặc sâu sắc.

– Rất mực thương chồng, thương con, đảm đang, tháo vát. Cuộc đời lam lũ, vất vả, chồng chất đau thương tang tóc, nhưng cắn răng nén chặt nỗi đau thương của mình để nuôi con, đánh giặc.

SGK đã cắt bỏ đoạn văn Nguyễn Thi miêu tả nhân vật má Việt bằng những chi tiết đặc sắc. Tuy nhiên, nếu có điều kiện, GV cần giới thiệu cho HS những chi tiết nghệ thuật này.

Nguyễn Thị đã khéo chọn những chi tiết điển hình dồn nén biết bao ý nghĩa để khắc họa hình tượng người phụ nữ này : một tay bồng con, một tay cắp rổ đi theo thằng giặc đòi đầu chồng ; hiên ngang đối đáp với kẻ thù mà “hai bàn tay to bản” vẫn “phủ lên đầu đàn con đang nép dưới chân” ; mỗi lần bọn lính bắn doạ “mắt má lại sắc ánh lênh láy bọn lính, đôi mắt của người đã từng vượt sông, vượt biển”... Đó là hình ảnh của sự gan góc, chở che mang ý nghĩa biểu tượng về người phụ nữ ở một xứ sở như đất nước ta, cuộc sống thì lam lũ vất vả, chồng chất đau thương nhưng con người lại rất đỗi kiên cường, cao cả.

Má Việt đã ngã xuống trong một cuộc đấu tranh nhưng trái cà-nông lép má nhặt đem về vẫn còn nóng hổi. Như vậy, trong quan niệm của Nguyễn Thị, người mẹ ấy cái phần thắc chí là thể phách còn linh hồn thì bất tử, sống mãi trong những đứa con. Không phải ngẫu nhiên mà vào cái đêm sáp xa nhà đi chiến đấu, những đứa con đều cảm nhận không phải ai khác mà chính là người mẹ đã hiện về.

• *Nhân vật Chiến*

– Chiến có những nét giống mẹ : gan góc, đảm đang, tháo vát. Nguyễn Thị có ý thức rõ đậm nét kế thừa người mẹ ở nhân vật Chiến.

– Chiến là một tính cách đa dạng : vừa là một cô gái mới lớn, tính khí còn rất “trẻ con”, vừa là người chị biết nhường em, biết lo toan, đảm đang, tháo vát.

– So với người mẹ, Chiến khác ở cái vẻ trẻ trung thích làm duyên làm dáng. Vận hội mới của cách mạng đã tạo điều kiện cho Chiến được trực tiếp cầm súng đánh giặc để trả thù nhà, thực hiện lời thề như dao chém đá của mình : “Đã làm thân con gái ra đi thì tao chỉ có một câu : Nếu giặc còn thì tao mất”.

• *Nhân vật Việt*

Trong tác phẩm, Việt là nhân vật xuất hiện nhiều lần nhất. Đường như tác giả đã “trao ngòi bút” cho nhân vật này để cho nhân vật tự viết về mình bằng một ngôn ngữ, nhịp điệu và giọng điệu riêng. Và bằng cách ấy, Việt đã hiện lên cụ thể và sinh động trước mắt ta, vừa là cậu con trai mới lớn, vừa là một chiến sĩ gan góc, dũng cảm, kiên cường.

– Việt có cái nét riêng dễ mến của một cậu con trai lộc ngộc vô tư, tính tình còn rất “trẻ con”, rất ngây thơ, hiếu động.

Nếu Chiến luôn biết nhường nhịn em, thì trái lại, Việt lại hay tranh giành phần hơn với chị. Việt rất thích đi câu cá, bắn chim, và đến khi đi bộ đội vẫn còn đem theo cả cái súng cao su ở trong túi. Mọi công việc trong nhà, Việt đều phó thác cho chị. Đêm trước ngày lên đường, Chiến lo toan thu xếp chu đáo việc nhà, từ Út em, nhà cửa, ruộng nương đến noi gìn bàn thờ má, bàn bạc với em một cách trang nghiêm còn Việt thì vô tư “lăn kềnh ra ván cười khì khì”, vừa nghe vừa “chụp một con đom đóm úp trong lòng tay” rồi ngủ quên lúc nào không biết. Cách thương chị của Việt cũng rất trẻ con, “giấu chị như giấu của riêng” vì sợ mất chị trước những lời tán tỉnh đùa téu của anh em. Việt bị thương nằm lại ở chiến trường, đến khi gặp được đồng đội thì cũng giống hệt như thằng Út em ở nhà “khóc đó rồi cười đó”,...

– Tuy vẫn còn có vẻ hồn nhiên, vô tư nhưng Việt cũng thật đường hoàng, chứng chắn trong tư thế của người chiến sĩ trẻ dũng cảm, kiên cường. Dòng máu nóng chảy trong người Việt là dòng máu gia truyền của những con người gan góc, không bao giờ biết sợ trước sự bạo tàn. Cho nên, còn bé tí mà Việt đã dám xông thẳng vào thằng giặc đã giết hại cha mình. Việt đã nồng nặc đòi đi tòng quân để trả thù cho ba má. Khi xông trận, Việt đã chiến đấu rất dũng cảm, đã dùng thủ pháo tiêu diệt được một xe bọc thép của địch. Và đến khi bị trọng thương, một mình nằm giữa chiến trường, hai mắt không còn nhìn thấy gì, toàn thân đau đe

và rò máu, người thì khô khốc đi vì đói khát, Việt vẫn ở trong tư thế chờ tiêu diệt giặc : “Tao sê chờ mày ! Trên trời có mày, dưới đất có mày, cả khu rừng này còn có mình tao. Mày có bắn tao thì tao cũng bắn được mày. Nghe súng nổ, các anh tao sê chạy tới đâm mày ! Mày chỉ giỏi giết gia đình tao, còn đối với tao thì mày là thằng chạy”. Có thể nói, hành động giết giặc để trả thù nhà, đền nợ nước đã trở thành một trong những thước đo quan trọng nhất về phẩm cách con người của nhân vật Nguyễn Thi.

d) Về ngôn ngữ nghệ thuật

Văn của Nguyễn Thi đầy chi tiết cụ thể làm nổi rõ góc cạnh của cuộc sống, tạo được không khí hết sức chân thực và làm cho tất cả bỗng trở nên như có linh hồn. Đọc *Những đứa con trong gia đình*, không ai có thể quên đoạn văn rất cảm động tả cảnh hai chị em Chiến, Việt khiêng bàn thờ má sang gửi nhà chú Năm : “Chị Chiến ra đứng giữa sân, kéo cái khăn trên cổ xuống, cũng xắn tay áo để lộ hai bắp tay tròn vo sạm đỏ màu cháy nắng, rồi dang cả thân người to và chắc nịch của mình nhắc bỗng một đầu bàn thờ má lên. Việt ghé vào một đầu. Nào, đưa má sang ở tạm bên nhà chú, chúng con đi đánh giặc trả thù cho ba má, đến chừng nước nhà độc lập con lại đưa má về. Việt khiêng trước. Chị Chiến khiêng bịch bịch phía sau. Nghe tiếng chân chị, Việt thấy thương chị lạ. Lần đầu tiên Việt mới thấy lòng mình rõ như thế. Còn mối thù thằng Mī thì có thể rờ thấy được, vì nó đang đè nặng ở trên vai”. Chi tiết này bắt nguồn từ tập quán lâu đời của những cư dân nông nghiệp, rất thôn quê Việt Nam. Trong cái không khí vô cùng thiêng liêng ấy, con người ta bỗng thấy mình thành một người khác, trưởng thành và khôn lớn hơn. Một người hồn nhiên, vô tư nhu Việt, vào chính cái giờ khắc này mới thấy “thương chị lạ”, mới thấy rõ lòng mình và cảm thấy rất rõ mối thù thằng Mī như có hình, có khối, có trọng lượng cụ thể đang đè nặng ở trên vai. Đây là một chi tiết nghệ thuật có tính tiểu thuyết, cô đọng, dồn nén, chất chứa biết bao ý nghĩa, vừa là hành động cụ thể, vừa có yếu tố tâm linh, vừa nặng trĩu căm thù, vừa chan chứa yêu thương....

III – KIỂM TRA, ĐÁNH GIÁ – GỢI Ý GIẢI BÀI TẬP

1. Kiểm tra, đánh giá

– Trước hết, phải kiểm tra khả năng nắm bắt những vấn đề cơ bản, khái quát của thiên truyện : tư tưởng chủ đề, hệ thống nhân vật. Qua việc phân tích hệ thống nhân vật mà làm rõ tư tưởng chủ đề của tác phẩm.

– Sau đó, có thể kiểm tra khả năng nắm bắt sâu và kĩ từng phương diện cụ thể của tác phẩm : nghệ thuật kể chuyện, phân tích nhân vật Chiến, Việt.

2. Gợi ý giải bài tập

Bài tập 1

Đoạn văn diễn tả cuộc đối thoại giữa Chiến và Việt đêm trước ngày nhập ngũ là đoạn văn đặc sắc. Một đoạn văn đối thoại rất tự nhiên, sinh động và hấp dẫn. Tâm lí, tính cách của Chiến và Việt bộc lộ rất sinh động và cung cấp rất cảm động qua cuộc đối thoại này. Cùng rất thương má, cùng mang nặng mối thù của má, cùng háo hức được cầm súng giết giặc trả thù nhà, nhưng chị ra chị, em ra em ; một người bộc lộ tính cách con gái, còn một người thể hiện tính cách con trai. Tuy Chiến và Việt cùng có chất trẻ con nhưng Chiến tỏ ra đã là người lớn lo toan thu xếp việc nhà, còn Việt vẫn hết sức vô tư, vô tâm vô tính.

IV – TÀI LIỆU THAM KHẢO

Nguyễn Đăng Mạnh, *Sức sống của ngòi bút Nguyễn Thi*, trong *Con đường đi vào thế giới nghệ thuật của nhà văn*, NXB Giáo dục, 2002.